

הוגנות בעבודה עם משפחות בבתי ספר

גרסה בעבודה - יוני 2022

ד"ר עינת וגר-אטיאס, איריס סוקולובר-יעקובי, פרופ' מיכל קרומר-נבו

הקדמה -

הוגנות היא מציאות המאפשרת לכל הפרטים והקבוצות בחברה הזדמנויות שוות והוגנות לממש את היכולות שלהם, ולקיים חיים שלמים ומלאים. הדגש שאנו שמים על הזדמנויות הוגנות מבוסס על ההבנה כי לא די בהזדמנויות שוות, כלומר, בהקפדה על כך שאנשים שונים יקבלו את אותן הזדמנויות, וכדי להשיג שוויון והוגנות עלינו להציע לאנשים שונים הזדמנויות אחרות בהתאם ליכולותיהם. אם כן, מטרתה של הוגנות היא לנתק את הקשר בין רקע אישי ונסיבות חיים אישיות וחברתיות (מגדר, מוצא אתני, רקע משפחתי וכלכלי, מקום מגורים, מוגבלויות וכו') לבין יכולת ניבוי של מימוש עצמי ומוביליות חברתית-כלכלית.

חינוך הוגן מקדם הזדמנות מתאימה לכל תלמיד/ה, מרחיב את יכולת הפעולה של כל תלמיד/ה לפתח כלים לפעולה בעולם משתנה, לממש את שאיפותיו/ה, לחוות שייכות, להשתתף ולהשפיע על המרחב חינוכי/חברתי שלו/ה תוך מחויבות ואחריות כלפי עצמו וכלפי האחרים בסביבתו. (מתוך אתר ההוגנות, 2021, בבניה).

תמונת המצב החברתית-כלכלית בישראל היא תמונה מורכבת. על פי מדדי ה-OECD, החברה הישראלית היא מהחברות הפחות שוויוניות בין המדינות המערביות ומתאפיינת בשיעורים גבוהים של עוני ופערים סוציו-אקונומיים. ניכר כי מידת הצלחה של תלמידים במערכת החינוך בישראל כמו גם סיכוייהם למוביליות חברתית-כלכלית עדיין תלויים במידה רבה ברקע ממנו הם מגיעים. כתוצאה מכך, תלמידים מאוכלוסיות מוחלשות אינם זוכים להזדמנות הוגנות, צוברים פערים ונמנעת מהם האפשרות להיות מוכנים ובעלי מסוגלות (Readiness & Agency) להתמודדות עם אתגרי העולם המשתנה, למוביליות חברתית-כלכלית ולשגשוג.

חינוך והשכלה הינם נתיב מרכזי לרכישת מיומנויות אישיות וחברתיות החיוניות להשתלבות בחברה ובעולם התעסוקה כמו גם למוביליות חברתית והחלצות מעוני. מחקרים מצביעים על קשר ברור בין השכלה ובין סיכויי התעסוקה, גובה השכר ורמת החיים כמו גם מעורבות בפשע, שימוש בסמים והעזרות במוסדות הרווחה. Hojer and Ham, 2012; Yang and Yam, 2017; Harju and Thorod 2011; Hojer and Johansson 2012 .et al. 2017; Gershenson, Jacknoowitz, and Brannengan 2017; Kearney 2008; Cook ; Rumberger, 2011

מחקרים מוצאים באופן עקבי כי קיים קשר חזק בין פערים כלכליים לבין הצלחה במערכת החינוך, ובאופן ספציפי, בין עוני ובין אי הצלחה לימודית. כך נמצא פער בין ההישגים של תלמידים ממשפחות החיות בעוני לבין תלמידים ממשפחות מבוססות יותר (Kaushal, Gorski 2018; Berliner 2006, 2009, 2013; Magnuson). מעבר למחירים של עוני בחייהם של ילדים ומשפחותיהם, מימוש הפוטנציאל ההשכלתי הינו

בעל השלכות רחבות מאחר והשכלה מפחיתה באופן מובחן את המחירים החברתיים של עוני (Darling- Hammond 2010, 2015; Rank 2011; Yang and Ham

מסמך זה מתבסס על עמדה ערכית המדגישה את **המחוייבות החברתית והמוסדית לקידום תהליכים של הוגנות באמצעות מערכת החינוך**. ההנחה היא שמערכת החינוך הינה זירה מרכזית בהתפתחות החברה כמו גם כלי בקידום תהליכי שינוי חברתיים. כמערכת אוניברסלית, הפוגשת את כלל הילדים, היא בעלת פוטנציאל השפעה רחב על תהליכי ההתפתחות ועתידם התעסוקתי והחברתי, איכות חייהם כמו גם על עיצוב תהליכים משמעותיים בחברה.

הכרה בקשר בין המיקום החברתי בהווה ובעתיד לבין מידת הצלחתם של תלמידים במערכת החינוך מחייב בחינה של המערכות והסביבות השונות בהן קשר זה מתקיים:

א. התלמיד עצמו – על מאפייניו, נטיותיו, כוחותיו וצרכיו הייחודיים.

ב. המשפחה – היחידה המשפחתית הבסיסית של הילד תוך דגש על מבנים שונים של משפחה.

ג. הקהילה - החברתית, הגיאוגרפית, האתנית והתרבותית בה מתפתחים ילדים ומעצבים את מרכיבי זהותם והזדמנויות חייהם.

ד. המערכות המוסדיות הישירות – דגש על מערכת החינוך כמערכת מרכזית בתוכנית זו אך מתוך תפיסה ועבודה משותפת עם מערכות חברתיות נוספות כמו בריאות ורווחה.

ה. המבנה והמערכות החברתיות הרחבות – המדיניות החברתית וחלוקת המשאבים, המבנה המעמדי, שוק התעסוקה, מרכז - פריפריה וכו'.

בין סביבות ומערכות אלו מתקיימת דינמיקה מורכבת ותהליכי ההוגנות מבקשים להכיר ולהתערב בהשפעות המבניות והחברתיות הרחבות על מציאות חייהם של פרטים וקבוצות.

מסמך זה יתמקד בסביבת החיים הישירה של תלמידים ובאופן ספציפי יותר בחיבור בין בתי הספר ומשפחות התלמידים. זירה זו הינה הזירה הישירה והמיידית בה מתפתחים ומתעצבים ילדים ומכאן גם מרכזיותה בקידום תהליכי התערבות ושינוי.

למה משפחות והוגנות?

האדם מתעצב לא רק בתוך יחסים משפחתיים או בין-אישיים אלא במסגרת מכלול חברתי הקשור במיקום החברתי- כלכלי-גיאוגרפי-אתני, כך שמהלך חייו מושפע במידה רבה גם על ידי ההקשרים החברתיים בתוכם הוא פועל. אם כך על תהליכי ההערכה כמו גם התערבויות עם ילדים ומשפחותיהם לערב הבנה של המערכת החברתית הרחבה יותר.

המשפחה ומערכת החינוך הינן שתי הזירות הישירות המרכזיות בחייהם של ילדים -

המשפחה הינה מסגרת ההתהוות הראשונית והבסיסית ביותר בה גדלים ומתפתחים ילדים והמקום בו מתעצבת הזהות והשייכות שלהם. המשפחה היא מקור השפעה מרכזי על התפתחות הילד בכל תחומי החיים – ההתפתחות הפיזית, פיתוח המיומנויות הרגשיות-חברתיות- לימודיות, תחושת הרווחה הנפשית, תחושת הערך העצמי והמסוגלות העצמית ותחושת הזהות והשייכות למשפחה ולקהילה.

מרבית הספרות אודות השכלה ומשפחה מצביעה על המשפחה כסוכן של העברה בין-דורית של אי-שוויון השכלתי. המסורת המחקרית, שפייר בורדייה הוא אחד ממעצביה הבולטים, מתארת את האופנים הרבים בהם מעבירים הורים לילדיהם סוגים שונים של הון, ואשר מביאים את הילדים בבגרותם לסמן יעדים חינוכיים וחברתיים (Bourdieu 1986). גישה זו מעמידה במרכזה את המשפחה כסוכן משעתק וההקשר האתני המעמדי של המשפחות כגורם משפיע מרכזי על ילדיהן. אדם הישראלי (2016), במחקרו על דור ראשון להשכלה, מבקש לבחון את ההון המשפחתי ככזה המאפשר לשבור את מנגנוני השיעתוק. בכל מקרה הגישות השונות מצביעות על המשפחה והשייכות המעמדית שלה כגורם משפיע מרכזי על ילדיה. (יש מקום להרחבה והעמקה ביחס למנגוני השיעתוק והתמודדות איתם).

מערכת החינוך ובתי הספר כמוסדותיה המרכזיים, מהווים בית גידול רב שנים לכלל הילדים בישראל והם נושאים בחובם הזדמנות למערכות יחסים בינאישיות משמעותיות, מגדלות ומיטיבות, פיתוח מיומנויות אישיות כמו גם לייצור שינוי חברתי - מבני המקדם הזדמנויות ומצמצם אי שוויון.

ההכרה בהקשר ובמיקומים החברתיים-כלכליים כגורמים מרכזיים בעיצוב ההזדמנויות למוביליות חברתית מחייבת הבנה טובה יותר של המשמעותיות והתהליכים דרכם מתעצב קשר זה במערכת החינוך. צעד ראשון בכיוון זה הוא הכרה בכך שקשר זה נתפס פעמים רבות כטבעי, כזה המתקיים מחוץ למערכת, בעוד למערכת החינוך יש חלק בשימור ואף חיזוק קשר זה דרך פעולות אקטיביות או לחלופין הימנעות מפעולות. מכאן, ניתוק הקשר בין מיקומים חברתיים כלכליים לבין סיכויי המוביליות החברתית דורש מאמצים ופעולות פרואקטיביים של מערכת החינוך.

מה אם כן הנחות היסוד בבסיס החיבור בין מערכת החינוך לבין משפחות התלמידים ?

עמדות הורים ביחס לבית הספר ומידת מעורבותם משפיעים ביותר על התפקוד והצלחה של ילדיהם בבית ספר (Cooper, 2017; Cook et al. 2010; Reid 2010; Powell et al. 2010; 2010). מורים מדווחים על מעורבות מצומצמת יותר של משפחות ממעמדות חברתיים-כלכליים נמוכים, מיעוטים ומשפחות חד הוריות (Zhang 2003; Powell et al. 2010; Fernandez 2006; Cooper 2010). לצד זה, מחקרים מצביעים על כך שלמרות הדינמיקה וההיסטוריה המורכבות של היחסים, הורים לילדים בקהילות מוחלשות מחזיקים בעמדות חיוביות ביחס למערכת החינוך, מעוניינים בתמיכה וליווי ורואים בבית הספר גורם מרכזי בעתיד ילדיהם (Gazely, 2012; ראזר ופרידמן, 2021).

מסמך זה נכתב מתוך הכרה במשפחה ובמערכת החינוך כמערכות הישירות והמרכזיות ביותר לקידום ההתפתחות המיטבית של ילדים ומתוך הבנת החשיבות של הברית בין מערכות אלו. ברית המבוססת על מחויבות ודאגה משותפות למיצוי הפוטנציאל האישי של כל ילד כמו גם לצמצום אי השוויון והמתאם בין הרקע הסוציו-אקונומי של ילדים לבין סיכויי הצלחתם. לברית זו יש בסיס ערכי אך יש לה גם הגיון פרקטי. משפחות זקוקות למערכת החינוך כדי להביא את ילדיהן למיצוי הפוטנציאל שלהם, אך לא פחות מכך, מערכת החינוך זקוקה למשפחות כדי להצליח בתפקידה. למעשה, מורים לא יכולים להצליח ללמד ולחנך

את תלמידיהם אם אין להם הבנה לגבי הרקע המשפחתי שלהם ושפה משותפת במידה כלשהי עם המבוגרים המשמעותיים בחייהם.

נתוני אי השוויון והמוביליות החברתית בישראל מדגישים את החשיבות של השקעת משאבים בעבודה עם ילדים ומשפחות המתמודדות עם קשיים סוציו-אקונומיים ושוליות חברתית. משפחות עימן לעיתים קרובות מתקיימת מערכת יחסים מאתגרת, קונפליקטואלית או לחילופין שקיים נתק בין ובין מוסדות וצוותי החינוך. משפחות שמוסדות החינוך התקשו לפתח עימן יחסים מיטיבים המקדמים את ההתפתחות ומימוש הפוטנציאל של ילדיהם. עם זאת, **העמדה הדיאלוגית** המאפיינת את התיאוריה והפרקטיקה מודעת עוני המתמקדת ביחסים הופכת אותן למותאמות לעבודה עם כלל המשפחות. (אולי בהמשך להתייחס להבדלים בין משבר חיים פתאומי לבין משבר חיים מתמשך).

הנחות היסוד בעבודה של מערכת החינוך עם משפחות בגישה זו מבטאת את ההכרה בכך שהמשפחות מחויבות לתהליכי ההתפתחות המיטבית של ילדיהן ומנסות לעשות כמיטב יכולתן במסגרת הנסיבות והאפשרויות העומדות בפניהן. למערכות החינוך ישנה מחויבות כמו גם היכולת לתמוך ולייצר שותפות עם הורים בקידום ילדיהם. עם זאת, ההנחה היא שמערכת החינוך יכולה וצריכה לפעול להתפתחות מיטבית של תלמידים ללא קשר לרמת השותפות או יכולות ההורים (ראזר ופרידמן, 2020).

כיווני ומטרות העבודה של חינוך מודע הוגנות עם משפחות מוגדרים בשתי רמות במקביל -

- **ברמה המערכתית** - קידום תהליכים ופעולות לצמצום אי השוויון בין קבוצות וקהילות בחברה והרחבת ההזדמנויות ההתפתחותיות - החינוכיות עבור כלל הילדים בדגש על אוכלוסיות המוחלשות (מבטא הבנה של השפעות המבנה החברתי על משפחות מקבוצות אוכלוסיה מוחלשות ורצון להתערב בהשפעות אלו - לדוג' הכרה בחסמים ביחס למגדר, אתניות, מצב כלכלי וכו' וקידום מדיניות ופרקטיקות המצמצמות חסמים אלו ברמת ביי"ס, עיר, מדינה).
- **ברמה הפרטנית** - קידום תהליכים ופעולות בעבודה משותפת וישירה עם משפחות באופן שיקדם את ההתפתחות המיטבית של ילדיהן (ברמה הבינאישית - פרטים ראו הרחבה בהמשך)

תוכנית חינוך מודע הוגנות מהווה זירה של פיתוח וקידום תהליכים ופעולות בכיוונים אלו. היא מסמנת את הקשר בין מערכת החינוך למשפחות כזירת עבודה חינוכית מבוססת יחסים מתוך מודעות להקשרים והחסמים החברתיים כמו גם לצרכים והפעולות הנדרשות לקידום ומיצוי הפוטנציאל האישי והחברתי של ילדים.

על בסיס הנחות אלו אנו מסמנים **ארבע זירות מרכזיות** להערכה ופעולה במרחב שבין מערכת החינוך למשפחות -

1. זירת העבודה הישירה של הצוותים עם התלמידים מתוך מודעות ומכוונות להקשרים ולדינמיקות בסביבתם המשפחתית-חברתית.
2. זירת הקשר הישיר בין צוותי החינוך ובין המשפחות (בתוך ומחוץ לבי"ס).
3. זירת ההשתייכות הקהילתית/ חברתית - מתן מקום לזהות הקבוצתית של המשפחה כחלק מקהילה (אתנית/ תרבותית/ גאוגרפית) ומתן הכרה למשמעות של השתייכות זו עבור הילד ומשפחתו.

4. זירת פיתוח ותכנון מדיניות – ברמה בית ספרית, רשותית, מחוזית וארצית מתוך מודעות להקשר המשפחתי-קהילתי הרחב ויצירת אקו סיסטם לעבודה עם משפחות.

מסמך זה יעסוק בשלב זה בהגדרה של **שתי הזירות הראשונות** - זירת העבודה הישירה של הצוותים החינוכיים עם הילד וזירת העבודה עם המשפחה.

מטרות וכיווני פרקטיקה להגברת הוגנות בעבודה עם משפחות -

עבודה עם משפחות במסגרת תהליכי הוגנות כוללת שני תהליכים ופעולות. **האחד** שם דגש על המערכת והצוותים החינוכיים והתהליכים התפיסתיים והחברתיים המעצבים את עבודתם החינוכית בהקשר ליחסים למשפחות התלמידים. **השני** מתמקד במפגש הישיר של הצוותים בעבודתם עם המשפחות והילדים.

עבודה חינוכית מודעת משפחה

ילדים הינם הלקוחות הישירים של מערכת החינוך. עבודה חינוכית מודעת משפחה מבטאת את המודעות להקשרים, המשמעויות והדינמיקה של הילד במשפחתו הן במסגרת הקשרים הישירים של הצוותים עם הילד והן במפגש עם הוריו. הרעיון הוא שאנשי חינוך יכירו במשמעות של המשפחה בקידום התפתחות מטיבה של ילדים בתוך ההקשר המשפחתי-חברתי שבו הם גדלים ומתפתחים ויקדמו שותפויות עם הורים בקידום ומיצוי הפוטנציאל של ילדיהם.

ישנה הסכמה רחבה על הצורך לשפר את בתי הספר וההשכלה של מורים עבור תלמידים מקבוצות של הכנסה נמוכה, מהגרים וקבוצות מיעוט חברתיות (Livingston 2016; Rust 2019). אימוץ התפיסה של **שוויון באוריינות** (Gorski 2016b, 2018; Gorski and Swalwell) ממקם את ההכשרה של מורים בתוך תנועה רחבה לשוויון וצדק חברתי ומפתח את יכולותיהם לפעול בכיוונים נוספים מעבר ליכולות ההוראה שלהם (Darling-Hammond 2015 Kretchmar and Zeichner 2016, Nieto 2000, Rust 2019).

התבוננות בחיבור בין מערכת וצוותי החינוך עם תלמידים ומשפחות מערב בחינה של התפיסות והיחסים המתהווים ביניהם. **הצעד הראשון** בכיוון זה מדגיש את פיתוח היכולת של אנשי חינוך להתבונן באופן **ביקורתי במדיניות ופרקטיקות של בית הספר** אשר הופכות את בית הספר ללא הוגן עבור תלמידים ממשפחות החיות בעוני כמו גם ביחסים ובפרקטיקות העבודה עם הוריהם (מקורות מהארץ). הכשרה זו מערבת תהליכים רפלקטיביים של פיתוח מודעות, הטלת ספק ואתגור ההטיות והערכים ביחס לאנשים שחיים בעוני (Steinberg and Krumer-Nevo, 2020). שלב זה של זיהוי והכרה בעמדות וההטיות האישיות שלנו כבני אדם ואנשי מקצוע מהווה בסיס להבנה כמו גם שינוי הפרקטיקות בהן אנו נוקטים.

הספרות מזהה שלוש עמדות אידיאולוגיות של מורים בניסיון להסביר את פערי הישגים של תלמידים המגיעים ממשפחות משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות (Gorski, 2016)

א. **האידיאולוגיה של הדפיציט** - ההסבר הניתן לחוסר השוויון בהישגים הוא קיומן של פתולוגיות וליקויים בתלמידים והוריהם. מורים המחזיקים בעמדה זו נוטים להאשים את ההורים במעורבות נמוכה, בהיעדרויות וחוסר המוכנות של תלמידים לבית ספר ומפרשים זאת כביטוי של סדר עדיפות נמוך

של הורים ביחס לחינוך ילדיהם. עמדה זו מובילה גם להאשמה של אוכלוסיות אלו בכישלון של תוכניות ממשלתיות המיועדות לקידום החינוך. מורים המחזיקים בעמדה זו עלולים לתפוס את תפקידם כניסיון לשמור על התלמידים מפני הוריהם וסביבות מגוריהם מה שגורם לקשיים בעבודה עם הורים. (Abenavoli, Greenberg and Bierman 2017; Cook et al. 2017; Cooper 2010; Cooper et al. 2015; Fernandez 2006; Williams and Sanchez 2012; Yang and Ham 2017; Zeichner, Payne, and Brayko 2015).

ב. האידיאולוגיה של תכונות האופי (GRIT) - מבוססת על ההנחה כי התגברות על קשיים והשגת הצלחה חברתית-כלכלית הינן פונקציה של תכונות כמו היכולת להשקיע מאמץ ונכונות לעבודה קשה, כישרון והתמדה. (Duckworth et al. 2009). בבסיס עמדה זו עומדת אידיאולוגיה ניאו- ליברלית התופסת את המבנה החברתי-כלכלי הקיים כביטוי של מידת המאמץ והנכונות של פרטים וקבוצות להשקיע ולהשתלב וכך גם מוסבר הפער בהישגים בין אוכלוסיות שונות. מורים אשר מחזיקים בעמדה זו עשויים להשקיע בפיתוח תכונות אישיות הנתפסות כמקדמות השתלבות בעוד הם מתעלמים מההקשרים והחסמים השונים הקשורים למבנה החברתי ולמצבי החיים של תלמידים ומשפחותיהם.

ג. האידיאולוגיה המבנית - רואה את הפערים בהישגים כמשקפים את הפערים בהזדמנויות החברתיות כמו גישה לדיור ראוי, ביטחון תזונתי, בריאותי וחינוכי (Rank, Yoon, and Hirschl 2003). האידיאולוגיה המבנית מדגישה כיצד בתי ספר בשכונות עניות בדרך כלל סובלים מתקציבים נמוכים יותר, מורים מנוסים פחות, תשתיות, טכנולוגיות ופדגוגיות פחות מתקדמות כמו גם מיעוט במשאבים חינוכיים הממומנים על ידי הורים בקהילות מבוססות יותר. מורים המחזיקים באידיאולוגיה המבנית מודעים לחשיבות של העבודה עם הורים אך עלולים לחוש חסרי אונים לאור הקושי של ההורים להיות מעורבים בשל שעות העבודה הארוכות שלהם או נסיבות חייהם (Darling- 2009; Berliner ; 2012; Gorski ; Hammond 2015).

הצעד השני הוא פיתוח הבנה הקשרית של התנסויות החיים בעוני - הספרות מצביעה על כך שהידע ביחס לדרכים לפתח מודעות לעוני ושוויון, כמו גם ביחס לתהליכים הרגשיים והקוגניטיביים המעורבים בכך מצומצם ומקבל ביטוי שולי בתוכניות ההכשרה למורים. העדרם מהווה אתגר מרכזי בדרך לפיתוח מיומנויות ופרקטיקות הנאבקות באי שוויון (מקורות Steinberg and Krumer-Nevo, 2020 ; Gorski 2018).

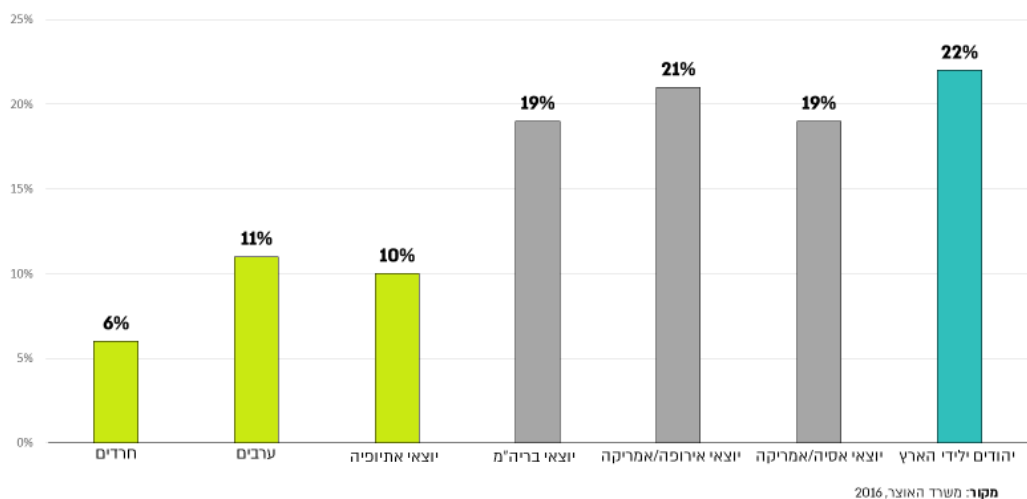
פיתוח הבנה הקשרית כרוך בהכרות עם נקודות המבט של המשפחות החיות בעוני ושל נקודות המפגש בין עוני להיבטים אחרים של שוליות (לדוגמא מגדר, אתניות או מוגבלות). (קרומר-נבו, 2022) הבנה זו כוללת הכרה בידע של המשפחות לגבי חייהן, התמודדותיהן, צרכיהן והאפשרויות הריאליות העומדות בפניהן לפעולה, כבעל ערך ומשמעותי מאוד בתכנון תהליכי העבודה עם הילד ומשפחתו.

השימוש בעוני כמושג מרכזי להבנת תהליכי אי השוויון נשען על מרכזיות הקשר בין מעמד כלכלי לבין מיקומים חברתיים אחרים. הפרדיגמה של מודעות לעוני (PAP) מבוססת על גישות ביקורתיות החושפות את האופן שבו חלוקת כוח ומשאבים בין קבוצות מעצבת את המבנה החברתי, שנתפס כטבעי או מוצדק (קרומר-נבו, 2015 ; Krumer-Nevo, 2020). המושג של הצטלבות מיקומי שוליים מסמן את הקשר הבולט בין עוני ובין מיקומים חברתיים הנחשבים שוליים וקשורים לאתניות, לאומיות, מגדר, מוגבלויות, מיניות

ועוד. העוני בהגדרתו הרחבה כפי שיפורט בהמשך נתפס כגורם מרכזי המעצב והמשפיע על חייהם של פרטים וקבוצות אוכלוסייה.

היקפי העוני בישראל והשיעור הגבוה של ילדים החיים במשפחות מתחת לקו העוני עולים בקנה אחד עם נתוני אי השוויון וההישגים של ילדים במערכת החינוך. עוני הינו גורם מרכזי בעל השפעה רחבה על סיכוייהן של משפחות לאפשר לילדיהן את התנאים ההכרחיים להיחלץ מעוני ולהתקדם במוביליות החברתית-כלכלית.

הסיכוי של ילד להורים מהרבעון התחתון להגיע לרבעון העליון

ההגדרה התיאורטית של עוני מסמנת את החיים בעוני והדרה חברתית דרך התייחסות לשלושה מעגלים המתקיימים במקביל (קרומר-נבו, 2015) - **מחסור בהון כלכלי**, כלומר בכסף ומשאבים חומריים ; **מחסור בהון חברתי** המתבטא במחסור בהזדמנויות חברתיות לדוגמא לחינוך, רווחה, בריאות, דיור, תעסוקה, או ביטחון אישי ; **ומחסור בהון סימבולי** כלומר מחסור בחוויות של כבוד, הכרה בערך וקול.

אוכלוסיות המוגדרות כחיות בעוני מתמודדות עם שלושת מעגלי המחסור המקיימים ביניהן קשר הדוק. אך בעוד שהמחסור בהון חברתי מצוי בתחום היחסים של הפרט עם מערכות חברתיות גדולות (שוק התעסוקה, מערכת הדיור, מערכת החינוך, הבריאות או הרווחה), המחסור בהון סימבולי מצוי בתחום היחסים החברתיים הבינאישיים. אנשים החיים בעוני חווים את המחסור בהון סימבולי באינטראקציות הבינאישיות היומיומיות שלהם אל מול נציגי החברה במוסדות החברתיים השונים בחייהם, ביניהם גם נציגי מערכת החינוך. הספרות מגדירה חוויות אלו דרך המושג של מיקרו-אגרסיות המופנות כלפי אנשים החיים בעוני ושוליות חברתית והן ביטוי ישיר של יחסי הכוח החברתיים. הספרות גם מצביעה על היחסים המורכבים של משפחות המתמודדות עם עוני והדרה חברתית עם מוסדות החינוך המבוססים על חוויותיהם כילדים וכחורים במערכת המשפיעים על העמדה והחששות שלהם במפגש זה.

הקשר בין עוני, הורות, סיכון וסיכוי

לא כל הילדים החיים בעוני נמצאים בסיכון אבל שיעורים גבוהים של ילדים המוגדרים בסיכון חיים בעוני (Gupta, 2015). ילדים החיים בעוני בעלי סיכויים גדולים יותר – להשכלה נמוכה, בעיות בריאות פיזיות ונפשיות, בעיות התנהגות ועוני בבגרותם. עוני מזוהה כמקור מתח מרכזי בהורות וכבעל השפעה על התפקוד והמשאבים ההוריים ברמות השונות.

הידע ההקשרי ביחס למשפחות וילדים החיים בעוני ושוליות חברתית הינו בעל חשיבות מרכזית לפיתוח ויישום של תהליכי הוגנות בחינוך ויצירת מערכות יחסים המקדמות מטרות אלו. ההתמודדויות והחוויית של הורים וילדים משפיעים על ההזדמנויות להשתלבות וצמצום הפערים החברתיים.

הורות בצל העוני כרוכה בחוויית מורכבות הקשורות לאינטראקציה של ההורה עם העולם, עם בני משפחתו ובעולמו התוך אישי. הן מערבות -

1. **חווייה של הישרדות** - המשאבים העומדים לרשות ההורה משפיעים באופן ישיר על יכולתו לגדל את ילדיו באופן מיטיב. המאמץ למלא את צרכי הילדים בתחומי חיים שונים הינו מאמץ אינסופי שכרוך במאבק ובהתמודדות מתמשכת בניסיון להיענות לצרכי הילדים והמערכות השונות.

2. קבלת משוב שלילי

א. **מהסביבה המוסדית** - משפחות ממעמד סוציאקונומי נמוך תלויות יותר בשירותים החברתיים השונים והבחירה העומדת לרשותם מצומצמת או נעדרת (לדוג' האפשרות לבחור בית ספר שמתאים יותר לילד ומשפחתו מצטמצמת סביב מגורים בשכונות מוחלשות או מתבטלת לחלוטין כאשר הבחירה כרוכה בהסעה מחוץ לשכונה/ תשלומים נוספים/ עצם העיסוק בהסדרת המעבר ומיצוי זכויות בנושא זה ועוד) השירותים השונים מתייחסים בביקורת גבוהה יותר כלפי המשפחות. הורים חווים את המבט השיפוטי גם במערכות נוספות כמו טיפת חלב, גן, ביה"ס, רווחה, משטרה ועוד.

ב. **מהסביבה הטבעית במשפחה המורחבת ובקהילה** - מצב זה של קבלת משוב שלילי נכון גם לגבי התנסויות ההורים במסגרת מערכת המשפחה המורחבת או הקהילה בה הם חיים.

ג. **בקשר עם הילד** - חווית של קושי ותסכול בתפקיד ההורי מול הילד, מחסור בנגישות למשאבים שונים (כלכליים, פניות פיזית ורגשית) תחושת אשמה ובושה על חוסר היכולת למלא את צרכיו השונים של הילד ולספק לו הזדמנויות, התמיכה והמשענת לו הוא זקוק לצורך התפתחותו. (הילד לא מקשיב לי, אני לא מצליח לנווט את הילד למקום טוב יותר, אני לא טוב עבור הילד שלי, איני הורה שהוא מושא לגאווה).

3. **הכאב של הורות בעוני**- המאמצים של הורים בעוני לא זוכים להתפעלות ולמבט חיובי מהסביבה הקרובה והרחבה. בעדויות של הורים בעוני חוזרת התימה של חוויות של בושה, אשמה ותסכול על כמה הייתי רוצה לספק לילד שלי את מה שלא היה לי, לתת לו את מה שהורים אחרים נותנים לילדיהם, הסביבה רואה אותי כהורה מזיק ואני משתכנע שאני כזה.

ילדות בצל עוני מושפעת מהתמודדויות של משפחות וכרוכה בביטויים של מחסור:

מחסור חומרי שמתבטא בפחות כסף לרכישת ציוד בסיסי והעשרתי, בויתור או איכות נמוכה של צרכי חיים בסיסיים כמו דיור, תזונה, שירותי בריאות. למחסור זה מתלווית תחושה של הילד שאין אפשרות לממן את צרכיו או שיש לו פחות מאשר לאחרים.

מחסור בהזדמנויות שמתבטא בהיעדר ביטחון תזונתי והיעדר בנגישות לשירותי בריאות מספקים, שעלולים להוות פגיעה בהתפתחות, בסביבת המגורים חסך בדור הולם וסביבה בטוחה למגורים, בחינוך- חסך בחינוך איכותי ומשלים ופגיעה בסיכוי מימוש היכולות האישיות, במשפחה התמודדות עם חסך בפניות של 'זמן הורה' ו'זמן משפחה' ובתעסוקה והשכלה עתידית - סיכון לאבטלה, הכנסה נמוכה ועיסוק במקצועות לא מספקים ללא יכולת קידום.

מחסור בהון סימבולי שמתבטא בתחושת בושה ותפיסה מוטעית של היכולות האישיות על רקע מחסור במשאבי העשרה והשכלה, נוכחות הורית ותמיכה נמוכה בהתמודדות יומיומית עם קשיים ואתגרים, חשיפה יומיומית של הילדים לחוויות של מיקרו אגרסיות כלפיהם או כלפי הוריהם ומכאן תחושת בושה ואשמה כלפי ההורים.

ילדים זקוקים לתחושת שייכות וערך והיא קשורה בקשר הדוק להכרה והערך הניתן למשפחתם מצד החברה והמערכות שלה. ילדים למשפחות החיות בעוני כמו גם למשפחות המשתייכות לקבוצות מיעוט חברתיות, תרבותיות ואתניות מתמודדים עם מחסור בחוויות של כבוד והכרה מצד החברה באופן המשפיע על תחושת השייכות, הערך והמסוגלות שלהם. המודעות להאחרה ולביטויים הכמעט שקופים שלה בחוויות החיים היומיומיות של ילדים ומשפחות, כמו גם הבנת ההשפעות שלהן על המציאות הפנימית והחיצונית של ילדים הינן צעד חשוב ומרכזי בקידום זירת העבודה של הצוותים עם הילד.

חשוב להדגיש כי מודעות להקשרים והדינמיקה המשפחתית אינה מתייחסת להיבט הצר של ניסיון להגדיר את "מאפייני" המשפחה כמאפיינים אישיים-משפחתיים. הכוונה היא להבנת ההתמודדויות בתוך ההקשר הרחב של הדינמיקה, היחסים וההשפעות של המצב הסוציו אקונומי, סביבת המגורים, ההזדמנויות, הכוחות וסוגי ההון השונים העומדים לרשות המשפחה במשימה של גידול ילדיה. לא מדובר כאן בהבחנה לשם תיוג או בזיהוי משתני רקע המסבירים את המצב הקיים, אלא בזיהוי המשתנים והפעולות הנדרשות לניתוק המתאם בין משתני הרקע לבין המשאבים והאפשרויות העומדים לרשות המשפחה.

בהקשר זה נבקש להניח שני מונחים מרכזיים הקשורים זה בזה – התנגדות ויכולת פעולה (Agency) - על פי הפרדיגמה של עבודה סוציאלית מודעת-עוני, אנשים החיים בעוני מתנגדים לשלושת הרכיבים של עוני באופן יום-יומי. הם מבצעים מעשים שונים כדי להשיג כסף, להגדיל את ההזדמנויות החברתיות שלהם ולשפר את מצב הדיוור שלהם או את ההזדמנויות החינוכיות של ילדיהם, וכן משקיעים מאמצים רבים לזכות בהון סימבולי. את ההתנגדות הפעילה הזו לעוני אנו מכנים יכולת פעולה (Agency). יכולת פעולה היא החלק הפעיל של האדם ומתבססת על תפיסת הפרט כאינדיווידואל, בעל מטרות, הפועל באופן יצירתי ומסוגל לדרגה מסוימת של בחירה. פעמים רבות מאמציהם של אנשים להתנגד לעוני לא זוכים להכרה. מכיוון שהם אינם

מצליחים להיחלץ מעוניים, קיימת נטייה לחשוב שהם אינם עושים מאמצים פעילים להתמודד עם העוני. ההנחה הבסיסית של עבודה סוציאלית מודעת-עוני היא, כי אנשים אינם אוהבים את עוניים, אינם מקדשים אותו ואינם שמחים בו. להיפך. בדרכים שונות הם מבקשים להקטין את העוני ואת השפעותיו על חייהם ולשם כך הם פועלים באופן תמידי. לפעמים יכולת הפעולה שלהם היא גלויה ואפקטיבית, פעמים אחרות היא אינה גלויה או אינה אפקטיבית אבל היא עדיין קיימת. (קרומר-נבו, 2022)

השותפות של מערכת החינוך עם המשפחות מבטאת את ההכרה בכך שהמשפחות מחויבות לתהליכי ההתפתחות המיטבית של ילדיהן ומנסות לעשות כמיטב יכולתן במסגרת הנסיבות והאפשרויות העומדות

בפניהן. הנחת יסוד זו מתקבלת בקלות יותר כאשר מאמצי ההורים ומחויבותם לילדיהם גלויה לעין לאנשי המקצוע ומאפשרת להם להתחבר להורים, להעריך את מאמציהם ולייצר שותפות. עם זאת, למערכות החינוך ישנה מחויבות כמו גם היכולת לתמוך ולייצר שותפות עם הורים ללא קשר ליכולות ההורים (ראזר ופרידמן, 2020). ההנחה היא שמערכת החינוך יכולה וצריכה לפעול להתפתחות מיטבית של תלמידים ולעבוד עם המשפחות גם כאשר מאמציהם או יכולותיהם אינם גלויים ואף אם נדמה לאיש המקצוע שההפך הוא הנכון. עמדה זו היא עמדה מאתגרת ומחייבת את המערכת לתמוך באנשי המקצוע, ללוות אותם ולתת להם כלים לעבודה בכיוונים אלו.

מטרות וכיווני פרקטיקה להגברת הוגנות בעבודה ישירה עם משפחות -

המודעות להשפעת ההקשר והמיקומים החברתיים וחוויות העוני על ההתנסויות של פרטים וקבוצות בעולם החברתי כמו גם על עולמם הפנימי מסמנת את שניהם כמרחבים הדורשים הערכה והתערבות. החיבור בין המשגות התיאורטיות של פרייזר ובין הפרדיגמה מודעת העוני שפותחה על ידי קרומר-נבו מסמן את המטרות והרמות השונות של הפרקטיקה לצמצום אי השוויון -

הרמה החלוקתית - מתייחסת לקידום שוויון בהזדמנויות חיים, הסרת חסמים והגברת נגישות למשאבים ההכרחיים כדי להצליח בחיים.

פעולות ברמה החלוקתית מתייחסות לצמצום המחסור בהון החומרי של תלמידים (הגברת הנגישות של תלמידים וקבוצות למשאבים במערכת החינוך וצמצום ההשפעה של עוני חומרי על יכולתו של הילד לקחת חלק מלא ושווה בבית הספר) כמו גם הרחבת ההון החברתי - הגדלת הנגישות להזדמנויות חברתיות באמצעות פעולות של מיצוי זכויות, סנגור, תיווך ותיאום בין שירותים כמו גם דרך פרקטיקות של שינוי מדיניות ברמות השונות.

*****בהקשר הספציפי של עבודה עם הורים** - מתייחס לידע והכרות של הצוותים החינוכיים את הקשר החיים הממשי של הילד ומשפחתו, המצב והאפשרויות הכלכליות של המשפחה כמו גם העדרן ומציאת פתרונות. יש לציין כי הבנה זו אינה רק הבנה טכנית אלא מבטאת את ההכרה בקשר העמוק בין היבטיים חומריים ורגשיים. ההכרה בצורך האנושי בכבוד, הבושה וההשפלה הכרוכה בחוויות החיים בעוני מדגישה את החשיבות המכרעת של מערכות יחסים של כבוד ואמון והבנה של מורכבות יחסי העזרה. ידע זה הוא ידע שמושג מתוך יחסים של קרבה והוא גם הבסיס ליכולת של משפחות לקבל את העזרה המוצעת להן.

הרמה הסימבולית - הוגנות קשורה ביצירת ערך שווה לפרטים כמו גם לקבוצות שייכות וזהויות שונות ומאבק אקטיבי בנטיה האנושית להעריך קבוצות זהות מסוימות כעדיפות על פני אחרות.

הפעולות מכוונות להגברת ההון הסימבולי של תלמידים ומשפחות בעיני הסביבה ובעיני עצמם דרך הכרה בערך, באנושיות ומורכבות מצבי והתמודדויות החיים. הפעולות ברמה הסימבולית מתבטאות הן במסגרת יחסים בינאישיים כמו גם במדיניות ופעולות התומכות בקיומו של ערך שווה לידע, לתרבות ולזהות של קבוצות אוכלוסייה שונות.

*****בהקשר הספציפי של עבודה עם הורים -** אנו מבקשות להתבונן על יחסי הכוח החברתיים והדרכים בהן הם מקבלים ביטוי בקשר שבין הצוותים החינוכיים ובין המשפחות והתלמידים. יחסי הכוח הן פונקציה של הפערים בין ההון הסימבולי של ההורים לבין ההון הסימבולי של הצוות החינוכי (הקשור למיקומם הכלכלי, התרבותי, האתני, המוסדי וכדומה). ההשפעה של הפערים בהון הסימבולי על האינטראקציה הינה שקופה ונסתרת מהעין. פרקטיקה המכוונת להגברת ההון הסימבולי של ילדים ומשפחות כרוכה - בבחינה רפלקטיבית מתמשכת של הצוותים את מרחב העבודה עם המשפחות; מתן הכרה - לחוסר הצדק, לאנושיות, למורכבות של החיים בעוני (לחווית של מיקרו-אגרסיות, האחרת כמו גם להתנגדות לניסיונות ההתמודדות, הסוכנות וההתנגדות); ופעולות אקטיביות לצמצום יחסי הכוח בין הצוות החינוכי למשפחות על רקע ההשתייכויות והזהויות התרבותיות והקבוצתיות שלהן. הגדלת ההון הסימבולי נעשית דרך תהליכים של מודעות, עיבוד ותיקון הן במסגרת יחסים בינאישיים מיטיבים עם המשפחות והן במסגרת הפעילות המוסדית הכוללת.

הרמה הפוליטית - הוגנות מבקשת להגביר את ההון הפוליטי של קבוצות אוכלוסייה מוחלשות דרך פעולות של ייצוג הוגן ויצירת שותפויות עם כל השותפים למהלך החינוכי ובעיקר תלמידים, הורים וקהילות. עמדה זו מבוססת על ראיית ההורים והתלמידים כסובייקטים, שותפים פעילים ובעלי ידע ויכולת להיות מעורבים ולעצב את המצבים התהליכיים החינוכיים המשפיעים על ילדיהם. ההתייחסות להשתייכות הקבוצתית מקבלת מקום במובן של ייצוג הקול והאינטרסים של הקבוצה החברתית אך תוך דגש על הכרה בשונות ובמגוון הזהויות גם בתוך הקבוצות.

בכל שלוש הרמות של הפעולה נדרשים שיתופי פעולה אמיצים ברמת הפרטים, הקהילה והאקוסיסטם (לצורך הנגשת משאבים והזדמנויות; לצורך הכרה בהיסטוריה ובערך של קבוצות שייכות שונות; לצורך יצירת ייצוג ושיתופי פעולה פוליטיים).

עקרונות בעבודה עם משפחות –

אנחנו מבקשות להציג דרך אשכולות עקרונות ההוגנות את הרעיונות שהמסמך מביא והביטוי האפשרי של הנחות היסוד שלנו לפעולות עם משפחות וילדים. חשוב לציין שהחלוקה לאשכולות היא לצורך הדגמה והמשגה אך יש חפיפה ודינמיקה המחברת בין הנחות היסוד, העמדות הנובעות מהן והפעולות הרצויות. לצד הדוגמאות המובאות לעיל נציין ונדגיש את הצורך בתהליכים של רפלקציה אישית – קבוצתית – ארגונית כפרקטיקת עבודה יומיומית המאפשרת לצוותים השונים להיות בהתבוננות מתמדת על תפיסות העולם המניעות אותם, היחסים והפעולות הנובעות מכך. מסמך זה מהווה המשגה ראשונית שדורשת עוד עבודה רבה. המטרה היא לדון ולהעמיק בלמידה של החיבורים לצד הוספת הדוגמאות והרלוונטיות לשדה החינוכי שיורחב ויועשר ובעבודה הישירה עם בתי הספר והרשויות.

בחרנו להדגים דרך שני זוגות עקרונות כאשר העקרונות בכל זוג מושפעים ומשפיעים זה על זה ולכן ההתייחסות אליהם היא במשותף.

1. אמון ואכפתיות

2. נגישות ושקיפות

עבור כל זוג עקרונית נבקש להציג פרקטיקות מקדמות באמצעות שאלת השאלות הבאות:

- מהי הנחת היסוד?
- מה העמדה המנחה?
- מה הפעולה הנדרשת?
- דוגמאות לפרקטיקות מקדמות

1. אמון ואכפתיות:

מהי הנחת היסוד? גישות המתמקדות ביחסים נותנות מקום מכריע להשפעות החברתיות על עולמו הפנימי של הפרט, מתוך תפיסה כי האדם מתעצב לא רק בתוך יחסים משפחתיים כי אם במסגרת מכלול חברתי.

יחסים הם המסגרת בה מתרחשים שינויים משמעותיים בשלוש רמות – בעולם הפנימי של הפרט, ביחסים הבין-אישיים והחברתיים. הם מעצבים היבטים שונים בחייו של הילד כולל היבטים תפקודיים לימודיים, רגשיים, חברתיים ובריאותיים.

במסגרת היחסים איש המקצוע מהווה גם ייצוג חברתי וגם אדם בפני עצמו וכך גם המשפחות והילדים. איש המקצוע מהווה בתוך היחסים ייצוג של הממסד ושל יחסי הכוח בינו ובין המשפחות.

כל מפגש שמחזיק את המודעות לייצוגים ויחסי כוחות יכול להוות הזדמנות לצמצום יחסי הכוח ולחוויה מיטיבה לא רק בין-אישית אלא סימבולית - מערכתית ביחסים של אדם וחברה.

מכאן חשיבות רבה להכרות של מציאות החיים הממשית של הילד ושל משפחתו והבנה של השפעת מציאות זו על היבטים שונים בחייו של הילד כולל היבטים תפקודיים לימודיים, רגשיים, חברתיים ובריאותיים.

מה העמדה המנחה? הבסיס ליצירת קשר ויחסים מיטיבים הוא היכולת לתפוס את כל המעורבים כסובייקטים שלמים מעבר לתפקידים במרחב הבית ספרי "כתלמיד" או "הורה" או "מורה".

למשפחות וילדים ידע חשוב וייחודי על חייהם, צרכיהם, כוחותיהם והאפשרויות כמו גם החסמים שעומדים בפניהם. ידע זה הוא בעל ערך ומבטא את הניסיון והמאבק שלהם לשינוי מצבם, גם כשמאבק זה אינו מצליח. ההכרה בידע של המשפחות הינו מרכיב חשוב בפיתוח יחסים של אמון. ידע זה שהוא הבסיס להערכה והתערבות ומתקבל מתוך יחסים של קרבה.

עמדה מכוונת ליחסים של קרבה כוללת:

- התעניינות וסקרנות מיטיבה - כלפי הילד וההורה.
- נכונות לקחת חלק פעיל ומותאם בחיי התלמיד ומשפחתו.
- עמדה של תקווה ואמונה ביכולת של תלמידים ומשפחות לממש את יכולותיהם ולעשות שינוי.
- עמדה המתייצבת לצד המשפחות במצבים של אי צדק.

מה הפעולה הנדרשת? להכיר את האדם שמולי כאדם שלם במקרה הזה לא רק כהורה לילד שיש לו קשיים. לרצות להכיר את המציאות שבה הילד והמשפחה חיים.

יישום פרקטיקות של הקשבה פעילה, סקרנות מיטיבה דרך שאילת שאלות, התייחסות כסובייקט, למקם את המורה בעמדה שמוכנה להיות מעורבת, להכיר את הדמויות ולהבין את ההקשר.

נכונות לקחת חלק פעיל בחיי הילד ומשפחתו –

לפעול באופן יצירתי למציאת מענים שיקדמו וירחיבו את הגישה של משפחות וילדים להון סימבולי, חומרי ופוליטי.

חיפוש אקטיבי וזיהוי הפוטנציאל של תלמידים ומשפחות, (כולל הכרה בהון הסמבולי של המשפחה באמצעות מתן ערך לזהות המשפחתית קבוצתית אליה היא שייכת), יצירת הזדמנויות בהן יוכלו לקבל ביטוי ולהתפתח. (לדוג' מי מוזמן להרצות בשבוע המדע, חיבור להון המדעי, איזה סיפורי אתוס מסופרים בכיתה ועל ידי מי)

חיפוש אחר סימנים אפילו הקטנים ביותר של Agency והתנגדות.

דוגמא - מורה מזמינה אמא של תלמיד שלא מביא ציוד ולא ממלא מטלות. המורה לא מבקשת מהאמא להשגיח על הילד ולא באה אליה בטענות על כך שאינה מפקחת על בנה אלא מבקשת ממנה להכיר אותה. המורה שואלת את האם לגבי עצמה, לגבי המשפחה והילד וכל דבר אחר שהיא רוצה לספר לה כדי שיוכלו לשתף פעולה להצלחת הילד. המורה מספרת שהאם שיתפה במידע מאוד חשוב ורלוונטי והתחושה המשותפת היתה של אמון ושתייהן באותו צד לסיוע לילד. (מתוך (Steinberg and Krumer-Nevo, 2020).

2. נגישות ושקיפות

מהי הנחת היסוד? השתתפות היא זכות וערך חברתי שמבטא את תפיסת החברה ביחס לקבוצות המרכיבות אותה אך גם אמצעי ליכולתם של פרטים, משפחות וקבוצות לקחת חלק, להשמיע את קולם ולהשפיע על חייהם וחיי החברה כולה.

ייצוג והשתתפות מאפשרים לפרטים, משפחות וקהילות גישה למשאבים חומריים, הזדמנויות חברתיות וחינוכיות ולהכרה חברתית.

למרות הכרה זו, יחסי הכוח החברתיים מקשים על עקרונות אלו לבוא לידי ביטוי בפועל ומשפחות ממוקומים חברתיים שוליים מתמודדות עם חוסר נגישות למשאבים כמו גם לתהליכי קבלת החלטות, זכויות וידע רלוונטי.

מה העמדה המנחה? עמדה המבקשת לייצר נגישות של משפחות ותלמידים להון כלכלי, סימבולי ולהזדמנויות חברתיות.

סוגי ההון של משפחות קשורים זה לזה ולכן ההתמודדות צריכה להיות הסרת חסמים והגברת הנגישות לשלושתם במקביל.

מה הפעולה הנדרשת? הכרות עם החסמים העומדים בפני הילד והמשפחה לנגישות, להשתתפות פעילה ולמיצוי זכויות באמצעות קשר ישיר עם המשפחה – באמצעות שאלת שאלות, שיח מתמשך, קשר קרוב שמאפשר אמון ופתיחות (ראו אכפתיות ואמון)

הסכמה לפעול לקידום ההשתתפות והנגישות במגוון דרכים שיילמדו ויגובשו במשותף על ידי הצוות והמשפחות. פעולה אקטיבית לשיתוף משפחות בחיי היום יום של בית הספר, בקבלת החלטות הנוגעות לילדיהן ולקהילה בה הם חיים. הכרה בתרומתה של שותפות זו ומתן נראות לתרומה כך שילדים יחוו את הוריהם כשותפים ומשפיעים. גמישות באופן בו נפגשים עם הורים מבחינה קונקרטי ורגשית – התייחסות לשעות המפגש כך שיאפשר להורים השתתפות בפועל, מיקום המפגש כך שיפחית מתח ויצמצם יחסי כוח (בחדר המנהלת או על ספסל בגן המשחקים...). מתן מידע רלוונטי הנוגע למיצוי זכויות והסרת חסמים בכל התחומים הקשורים לילד ובית הספר – תשלומים/מלגות/אבחונים כולל מצויינות.

סיוע בפעולות מקדמות או חיבור לגורם מסייע (לצורך מילוי טפסים, הגשת בקשות, איסוף מסמכים ועוד)

רתימת ההון הסימבולי של אשת המקצוע לעזרת המשפחה והילד – לדוג' כאשר המשפחה משתפת במצב בו לא מצליחה לקדם סוגיה מסוימת הקשורה לילד, המורה/ היועצת תבדוק אם יעזור שתתקשר בשם המשפחה או פעולה אחרת שתסייע לקידום פתרון הסוגיה.

משאבים כלכליים – שקיפות ומיצוי זכויות בתחום הלימודי, תשלומים, מלגות, משאבים שונים בתוך ומחוץ לבית הספר המקדמים את מיצוי הפוטנציאל של הילדים.

הזדמנויות חברתיות –

נגישות להשתתפות פעילה

נגישות למוקדי קבלת ההחלטות

שפה ותקשורת עם הורים

צרכים מיוחדים של הורים – יש לקחת בחשבון מאפיינים כמו שעות עבודה של ההורים, אפשרויות התקשורת העומדות לרשותם, קביעת מיקום מפגש ועוד כדי לייצר הזדמנות לקשר.

משאבים סימבוליים – נגישות אינה קשורה רק להסרת חסמים קונקרטיים אלא גם להיבטים רגשיים, היבטים של הון סימבולי חברתי ומיקומיים חברתיים. ההון הסימבולי של הילד קשור בקשר הדוק להון הסימבולי של משפחתו והקבוצה אליה היא משתייכת בחברה. המטרה היא להגביר את ההון הסימבולי של הילד דרך הכרה בערך משפחתו, הקבוצה האתנית או המיקומית האחרת אליה הוא שייך.

דוגמא - בכיתה בה הורים עולים שמתקשים בקריאת עברית - חשיבה עם ההורים כיצד נוח להם להיות בקשר ישיר וכיצד לנהל את התקשורת עם כלל ההורים כך שיוכלו לקחת חלק פעיל – למשל הקלטת הודעות קוליות כתחליף למיילים והודעות כתובות.

***דוגמא שמבטאת את הקשר בין העקרונות השונים וההשפעה אלה על אלה:

הבנה שחסמים הקשורים לנגישות יכולים להיות קשורים לחוויות עבר לש ההורים עם מוסדות החינוך בהם למדו הם.

במטרה להפוך את בית הספר למקום נגיש עבור כולם יש לייצר מרחב דיאלוגי **ברמת היחסים** שמאפשר להבין את הצרכים והרגישויות של הורים – כך למשל, הזמנה של הורים שלילד יש בעיות משמעת. קיום המפגש בחדר המנהלת עלול ליצור ניכור ומרחק שמבוסס על זיכרונות של ההורה מתקופת היותו ילד ומפגשים של בית הספר עם הוריו כולל חוויות של בושה ואשמה. לקיחה בחשבון של ההיסטוריה של ההורים עם מוסדות החינוך כמשפיעים על הקשר, הסכמה **להגמיש** את הסטינג שבו הם חשים מאויימים או לחלופין שמקשיבים לה תוך צמצום יחסי הכוח באמצעות הפניית שאלה להורים איפה הם מעדיפים להיפגש ופתיחות של צוות בית הספר לקיים את המפגש בסטינג שמאפשר מפגש מסוג אחר – למשל ספסל בגן המשחקים סמוך לבית הספר. כל אלה מעבירים מסר של **בניית שותפות וברית** בין ההורים לצוות לטובת הילד.

העיקרון	יחסים (אמון, אכפתיות)	השתתפות (נגישות, שקיפות)
<p>מהי הנחת היסוד?</p>	<p>גישות המתמקדות ביחסים נותנות מקום מכריע להשפעות החברתיות על עולמו הפנימי של הפרט, מתוך תפיסה כי האדם מתעצב לא רק בתוך יחסים משפחתיים כי אם במסגרת מכלול חברתי.</p> <p>יחסים הם המסגרת בה מתרחשים שינויים משמעותיים בשלוש רמות – בעולם הפנימי של הפרט, ביחסים הבין-אישיים והחברתיים. הם מעצבים היבטים שונים בחייו של הילד כולל היבטים תפקודיים לימודיים, רגשיים, חברתיים ובריאותיים.</p> <p>במסגרת היחסים איש המקצוע מהווה גם ייצוג חברתי וגם אדם בפני עצמו וכך גם המשפחות והילדים.</p>	<p>השתתפות היא זכות וערך חברתי שמבטא את תפיסת החברה ביחס לקבוצות המרכיבות אותה אך גם אמצעי ליכולתם של פרטים, משפחות וקבוצות לקחת חלק, להשמיע את קולם ולהשפיע על חייהם וחי החברה כולה.</p> <p>ייצוג והשתתפות מאפשרים לפרטים, משפחות וקהילות גישה למשאבים חומריים, הזדמנויות חברתיות וחינוכיות ולהכרה חברתית.</p> <p>למרות הכרה זו, יחסי הכוח החברתיים מקשים על עקרונות אלו לבוא לידי ביטוי בפועל ומשפחות ממיקומים חברתיים שוליים מתמודדות עם חוסר נגישות למשאבים כמו גם לתהליכי קבלת החלטות, זכויות וידע רלוונטי.</p>

השתתפות (נגישות, שקיפות)	יחסים (אמון, אכפתיות)	העיקרון
	<p>איש המקצוע מהווה בתוך היחסים ייצוג של הממסד ושל יחסי הכוח בינו ובין המשפחות. כל מפגש שמחזיק את המודעות לייצוגים ויחסי כוחות יכול להוות הזדמנות לצמצום יחסי הכוח ולחוויה מיטיבה לא רק בין-אישית אלא סימבולית - מערכתית ביחסים של אדם וחברה.</p> <p>מכאן חשיבות רבה להכרות של מציאות החיים הממשית של הילד ושל משפחתו והבנה של השפעת מציאות זו על היבטים שונים בחייו של הילד כולל היבטים תפקודיים לימודיים, רגשיים, חברתיים ובריאותיים.</p>	
<p>עמדה המבקשת לייצר נגישות של משפחות ותלמידים להון כלכלי, סימבולי ולהזדמנויות חברתיות.</p> <p>סוגי ההון של משפחות קשורים זה לזה ולכן ההתמודדות צריכה להיות הסרת חסמים והגברת הנגישות לשלושתם במקביל.</p>	<p>הבסיס ליצירת קשר ויחסים מיטיבים הוא היכולת לתפוס את כל המעורבים כסובייקטים שלמים מעבר לתפקידים במרחב הבית ספרי "כתלמיד" או "הורה" או "מורה".</p> <p>למשפחות וילדים ידע חשוב וייחודי על חייהם, צרכיהם, כוחותיהם והאפשרויות כמו גם החסמים שעומדים בפניהם. ידע זה הוא בעל ערך ומבטא את הניסיון והמאבק שלהם לשינוי מצבם, גם כשמאבק זה אינו מצליח. ההכרה בידע של המשפחות הינו מרכיב חשוב בפיתוח יחסים של אמון. ידע זה שהוא הבסיס להערכה והתערבות ומתקבל מתוך יחסים של קרבה.</p> <p>עמדה מכוונת ליחסים של קרבה כוללת</p>	<p>מה העמדה המנחה?</p>

השתתפות (נגישות, שקיפות)	יחסים (אמון, אכפתיות)	העיקרון
	<p>התעניינות וסקרנות מיטיבה - כלפי הילד וההורה. נכונות לקחת חלק פעיל ומותאם בחיי התלמיד ומשפחתו. עמדה של תקווה ואמונה ביכולת של תלמידים ומשפחות לממש את יכולותיהם ולעשות שינוי. עמדה המתייצבת לצד המשפחות במצבים של אי צדק.</p>	
<p>הכרות עם החסמים העומדים בפני הילד והמשפחה לנגישות, להשתתפות פעילה ולמיצוי זכויות באמצעות קשר ישיר עם המשפחה – באמצעות שאלת שאלות, שיח מתמשך, קשר קרוב שמאפשר אמון ופתיחות (ראו אכפתיות ואמון) הסכמה לפעול לקידום ההשתתפות והנגישות במגוון דרכים שיילמדו ויגובשו במשותף על ידי הצוות והמשפחות פעולה אקטיבית לשיתוף משפחות בחיי היום יום של בית הספר, בקבלת החלטות הנוגעות לילדיהן ולקהילה בה הם חיים. הכרה בתרומתה של שותפות זו ומתן נראות לתרומה כך שילדים יחוו את הוריהם כשותפים ומשפיעים. גמישות באופן בו נפגשים עם הורים מבחינה קונקרטיית ורגשית – התייחסות לשעות המפגש כך שיאפשר להורים השתתפות בפועל, מיקום המפגש כך שיפחית מתח ויצמצם יחסי כוח (בחדר המנהלת או על ספסל בגן המשחקים...)</p>	<p>להכיר את האדם שמולי כאדם שלם במקרה הזה לא רק כהורה לילד שיש לו קשיים. לרצות להכיר את המציאות שבה הילד והמשפחה חיים. כאן נכנסות פרקטיקות של הקשבה פעילה, סקרנות מיטבה דרך שאילת שאלות, התייחסות כסובייקט, למקם את המורה בעמדה שמוכנה להיות מעורבת, להכיר את הדמויות ולהבין את ההקשר. נכונות לקחת חלק פעיל בחיי הילד ומשפחתו – לפעול באופן יצירתי למציאת מענים שיקדמו וירחיבו את הגישה של משפחות וילדים להון סימבולי, חומרי ופוליטי. חיפוש אקטיבי וזיהוי הפוטנציאל של תלמידים ומשפחות, (להתייחס בהמשך להכרה בהון הסמבולי של המשפחה באמצעות מתן ערך לזהות המשפחתית קבוצתית) יצירת</p>	<p>מה הפעולה הנדרשת?</p>

השתתפות (נגישות, שקיפות)	יחסים (אמון, אכפתיות)	העיקרון
<p>מתן מידע רלוונטי הנוגע למיצוי זכויות והסרת חסמים בכל התחומים הקשורים לילד ובית הספר – תשלומים/מלגות/אבחונים כולל מצויינות</p> <p>סיוע בפעולות מקדמות או חיבור לגורם מסייע (לצורך מילוי טפסים, הגשת בקשות, איסוף מסמכים ועוד)</p> <p>רתימת ההון הסימבולי של אשת המקצוע לעזרת המשפחה והילד – לדוג' כאשר המשפחה משתפת במצב בו לא מצליחה לקדם סוגיה מסוימת הקשורה לילד, המורה/ היועצת תבדוק אם יעזור שתתקשר בשם המשפחה או פעולה אחרת שתסייע לקידום פתרון הסוגיה</p> <p>משאבים כלכליים – שקיפות ומיצוי זכויות בתחום הלימודי, תשלומים, מלגות, משאבים שונים בתוך ומחוץ לבית הספר המקדמים את מיצוי הפוטנציאל של הילדים.</p> <p>הזדמנויות חברתיות – נגישות להשתתפות פעילה נגישות למוקדי קבלת ההחלטות שפה ותקשורת עם הורים צרכים מיוחדים של הורים – שעות עבודה</p> <p>משאבים סימבוליים – נגישות אינה קשורה רק להסרת חסמים קונקרטיים אלא גם להיבטים רגשיים, היבטים של הון סימבולי חברתי ומיקומיים חברתיים.</p>	<p>הזדמנויות בהן יוכלו לקבל ביטוי ולהתפתח.</p> <p>(לדוג' מי מוזמן להרצות בשבוע המדע חיבור להון המדעי, מי בא לספר סיפורי גבורה)</p> <p>חיפוש אחר סימנים אפילו הקטנים ביותר של Agency והתנגדות. קידום היכולת להבין התנהגויות - ניסיון להבין את הצורך ו/או הכאב שמאחורי ההתנהגות ולהגיב אליהם. יכולת זו מתבססת על ידע מתוך קרבה והיכרות עם הקשר החיים הממשי של הילד ומשפחתו</p>	

השתתפות (נגישות, שקיפות)	יחסים (אמון, אכפתיות)	העיקרון
<p>ההון הסימבולי של הילד קשור בקשר הדוק להון הסימבולי של משפחתו והקבוצה אליה היא משתייכת בחברה. המטרה היא להגביר את ההון הסימבולי של הילד דרך הכרה בערך משפחתו, הקבוצה האתנית או המיקומית האחרת אליה הוא שייך.</p>		
<p>בכיתה בה הורים עולים שמתקשים בקריאת עברית - חשיבה עם ההורים כיצד נוח להם להיות בקשר ישיר וכיצד לנהל את התקשורת עם כלל ההורים כך שיוכלו לקחת חלק פעיל – למשל הקלטת הודעות קוליות כתחליף למיילים והודעות כתובות.</p> <p>**דוגמא שמבטאת את הקשר בין העקרונות השונים וההשפעה אלה על אלה:</p> <p>הבנה שחסמים הקשורים לנגישות יכולים להיות קשורים לחוויות עבר לש ההורים עם מוסדות החינוך בהם למדו הם.</p> <p>במטרה להפוך את בית הספר למקום נגיש עבור כולם יש לייצר מרחב דיאלוגי ברמת היחסים שמאפשר להבין את הצרכים והרגישויות של הורים – כך למשל, הזמנה של הורים שלילד יש בעיות משמעת. קיום המפגש בחדר המנהלת עלול ליצור ניכור ומרחק שמבוסס על זיכרונות של ההורה מתקופת היותו ילד ומפגשים של בית הספר עם הוריו כולל חוויות של בושה ואשמה. לקיחה בחשבון של ההיסטוריה של ההורים עם מוסדות החינוך כמשפיעים על הקשר,</p>	<p>מורה מזמינה אמא של תלמיד שלא מביא ציוד ולא ממלא מטלות. המורה לא מבקשת מהאמא להשגיח על הילד ולא באה אליה בטענות על כך שאינה מפקחת על בנה אלא מבקשת ממנה להכיר אותה. המורה שואלת את האם לגבי עצמה, לגבי המשפחה והילד וכל דבר אחר שהיא רוצה לספר לה כדי שיוכלו לשתף פעולה להצלחת הילד. המורה מספרת שהאם שיתפה במידע מאוד חשוב ורלוונטי והתחושה המשותפת היתה של אמון וששתיהן באותו צד לסיוע לילד. (מתוך) Steinberg and Krumer-Nevo, 2020.</p>	<p>דוגמאות</p>

השתתפות (נגישות, שקיפות)	יחסים (אמון, אכפתיות)	העיקרון
<p>הסכמה להגמיש את הסטינג שבו הם חשים מאויימים או לחלופין שמקשיבים לה תוך צמצום יחסי הכוח באמצעות הפניית שאלה להורים איפה הם מעדיפים להיפגש ופתיחות של צוות בית הספר לקיים את המפגש בסטינג שמאפשר מפגש מסוג אחר – למשל ספסל בגן המשחקים סמוך לבית הספר. כל אלה מעבירים מסר של בניית שותפות וברית בין ההורים לצוות לטובת הילד.</p>		